

ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИДА ЮК ТАШИШ ТАРИФЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИ

Шукурова Султана Саидсултановна

“Ўзбекистон темир йўллари” Акциядорлик жамияти

ORCID: 0000-0002-1324-5088

Sultana_06@inbox.ru

Аннотация. Мазкур мақолада темир йўл транспортида юк ташиш тарифлари ва уларнинг хусусиятлари тўғрисида қисқача таҳлил келтирилган. Келгусида “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ тариф тизимининг бошланғич ўзгаришларига таъриф бериб ўтилган.

Калит сўзлар: тариф, маҳаллий қатнов, халқаро қатнов, солиштирма таҳлил.

АНАЛИЗ ГРУЗОВЫХ ТАРИФОВ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ

Шукурова Султана Саидсултановна

Акционерное общество “Ўзбекистон темир йўллари”

Аннотация. В данной статье представлен краткий анализ тарифов грузовых перевозок и их особенностей на железнодорожном транспорте. Ниже описаны первоначальные изменения в тарифной системе АО «Ўзбекстон темир йўллари».

Ключевые слова: тариф, местное сообщение, международное сообщение, сравнительный анализ.

ANALYSIS OF FREIGHT TARIFFS ON RAILWAY TRANSPORT

Shukurova Sultana Said Sultanovna

Joint-Stock Company “Uzbekistan Temir Yollari”

Abstract. This article briefly analyzes freight transportation tariffs and their features in railway transport. The initial changes in Uzbek Railways' tariff system are described below.

Key words: tariff, local traffic, international traffic, comparative analysis.

Кириш.

Сўнги йилларда темир йўл транспорти хизматлари бозори сезиларли даражада ўзгарди. Темир йўл транспортининг кескин ривожланиши давлатлараро темир йўл хизматлари рақобати орта бошлади. Хусусан темир йўл транспорти барча давлатларда турли даврларда трансформация жараёнини тадбиқ этишни тақозо этишни бошлади.

Охирги 30 йилликда кўп давлатларда темир йўл тизимини қайта кўриб чиқиш ишлари олиб борилди.

Япония темир йўл транспорти биринчи бўлиб 1987 йилда акциялаштирилган бўлиб, кейинги ўринда Швеция давлати темир йўллари вертикал бўлинишни жорий этиш орқали ислоҳ қилинди.

Ушбу темир йўлни ислоҳ қилиш моделлари Европа ва бошқа давлатлари темир йўл маъмуриятлари томонидан ўрганилган. Япония темир йўлларида 1986 йилга келиб 277 020 мутахассис ишчилар ишлаган, ислоҳотлар натижасида 93 000 мутахассис ишчиларга зарурият йўқлиги аниқланади.

1988 йилда Швеция темир йўллари битта холдинг компания бирлаштирадиган инфраструктура ва бир нечта хизмат кўрсатиш корхоналарини ўз ичига олган компанияга айланганди. Худди шу модел кейинчалик Германия, Италия, Австрия ва Францияда ҳам қўлланилган.

1991 йилгача Европа давлатларида темир йўл транспорти монопол ҳисобланиб давлат ихтиёрида бўлиб келган. 1991 йилдан вертикал бошқаришдан воз кечилиб, монополлик фақат инфратузилмага тегишли бўлиши кераклиги ва бошқа темир йўлда хизмат кўрсатиш рақобат асосида бошқарилиши тадбиқ этила бошланди. Бир йўналишда ташиш хизматларини амалга оширишга шартнома тузишга бўлган рақобат Европа давлатлари учун одатий ҳисобланиб, Италия, Швеция ва Австрия давлатларида бир йўналишда 2 тадан оператор хизмат кўрсатади.

Англия давлатида 1997 йилга келиб темир йўл транспортида юкларни ташиш 2 та йирик корхоналарга, йўловчи ташиш эса 25 та кичик корхоналарга ажратилиб бутунлай хусусийлаштирилган. Асосий ғоя бутун темир йўл тизимини хусусийлаштирилиб рақобат асосида ривожлантириш эди.

Америка темир йўллари 1970 йиллардан ўзгаришни бошлаган. Хозирги кунга қадар Америка темир йўллари тулиқ қайта шакллантирилди. “Ўзбекистон темир йўллари” АЖда тубдан ислоҳ қилиш жараёни давом этмоқда.

Адабиётлар шарҳи.

Темир йўл транспортида юк ташиш тарифлари мавзусида тадқиқот олиб борган бир қатор олимлар ва мутахассислар мавжуд. Улар тарифлар тизими, иқтисодий таъсирлар, юк ташиш логистикаси, ҳамда транспорт инфратузилмаси соҳасида изланишлар қилган.

Владимир Ильич Кошкин (1982) темир йўл транспортида тарифлар шаклланишини таҳлил қилган ва унинг иқтисодий самарадорлигига эътибор қаратган. Унинг тадқиқотлари юк ташиш тарифларининг иқтисодий-математик моделларини ишлаб чиқишга қаратилган.

Алексей Борисович Волков (1988) транспорт иқтисодиёти ва тарифлар сиёсатини ўрганган. Унинг ишлари кўпроқ Россиядаги темир йўл транспортининг иқтисодий жиҳатларига бағишланган.

Александр Николаевич Шаров (2001) темир йўл тарифларини шакллантириш ва унинг бозор шароитларига таъсирини таҳлил қилган. Унинг ишлари транспорт сиёсати ва тарифларнинг бозор иқтисодиёти шароитидаги самарадорлигига бағишланган.

Александр Васильевич Тришин (2002) ишлари юк ташишнинг иқтисодий жиҳатлари, тариф сиёсатини такомиллаштириш ва транспорт хизматларининг самарадорлигини оширишга қаратилган.

Михаил Юрьевич Блинов (2001) тадқиқотлари юк ташиш тарифларининг иқтисодий жиҳатлари ва транспорт инфратузилмасини модернизация қилиш масалаларига қаратилган. Унинг иши транспорт тизимида тарифларни белгилаш ва уларнинг самарадорлигини оширишга бағишланган.

Бу олимларнинг ишлари темир йўл транспортида юк ташиш тарифлари тизимини тушунишга ёрдам беради ва уларнинг илмий ишланмалари бу соҳадаги сиёсатни шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга.

Тадқиқот методологияси.

Мақола илмий абстаркция, қиёсий таҳлил, башоратлар, таҳлил ва синтез усуллари ёрдамида ёритилди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Ўзбекистонда темир йўл юк ташиш тарифлари иқтисодий, сиёсий ва транспорт соҳасидаги турли омилларга боғлиқ. Улар давлат томонидан тартибга солиниши, халқаро стандартларга мослиги ва глобал бозордаги ўзгаришларга тезкор жавоб бериши билан аҳамиятлидир. Тарифларнинг динамикаси ва унинг келгусидаги ривожланиш йўналишлари Ўзбекистоннинг транспорт инфратузилмасини ривожлантиришда муҳим рол ўйнайди.

1999 йил 15 апрелда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Темир йўл транспорти тўғрисида”ги 766-I-сонли Қонунининг 8-моддасига кўра темир йўл қатновлари қуйидаги турларга бўлинади:

ички қатновлар — юкларни Ўзбекистон Республикаси ҳудуди бўйлаб ташиш;

халқаро қатновлар — юкларни Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатлар ўртасида ташиш.

Шунингдек, ушбу Қонуннинг 13-моддасига асосан темир йўл транспортида юк, йўловчилар, багаж ва юк багажини ташиш тарифлари юк жўнатувчиларнинг ҳамда йўловчиларнинг манфаатларини инобатга олинган ҳолда давлат темир йўл транспортини бошқариш органи томонидан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тайин этиладиган тартибда белгиланади. Халқаро қатновда ташиш тарифлари Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ белгиланади.

Ички қатновда юкларни ташишда ташиш тўловлари Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик жамияти томонидан тасдиқланган ва Тарифларни тартибга солувчи орган билан келишилган 10-01 Прейскуранти ставкалари асосида ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 28 октябрдаги “Товарлар (ишлар, хизматлар)га тартибга солинадиган нархлар (тарифлар)ни декларация қилиш (тасдиқлаш) ва белгилаш тартибини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 239-сонли қарорига мувофиқ тарифларни тартибга солувчи орган бўлиб Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳисобланади.

Халқаро қатновда (экспорт, импорт ва транзит) юкларни “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ темир йўлларида ташишда ташиш тўловлари Халқаро қатновда юкларни ташишда Ўзбекистон Республикаси темир йўллари Тариф сиёсати (ТП УТИ) асосида ҳисобланади.

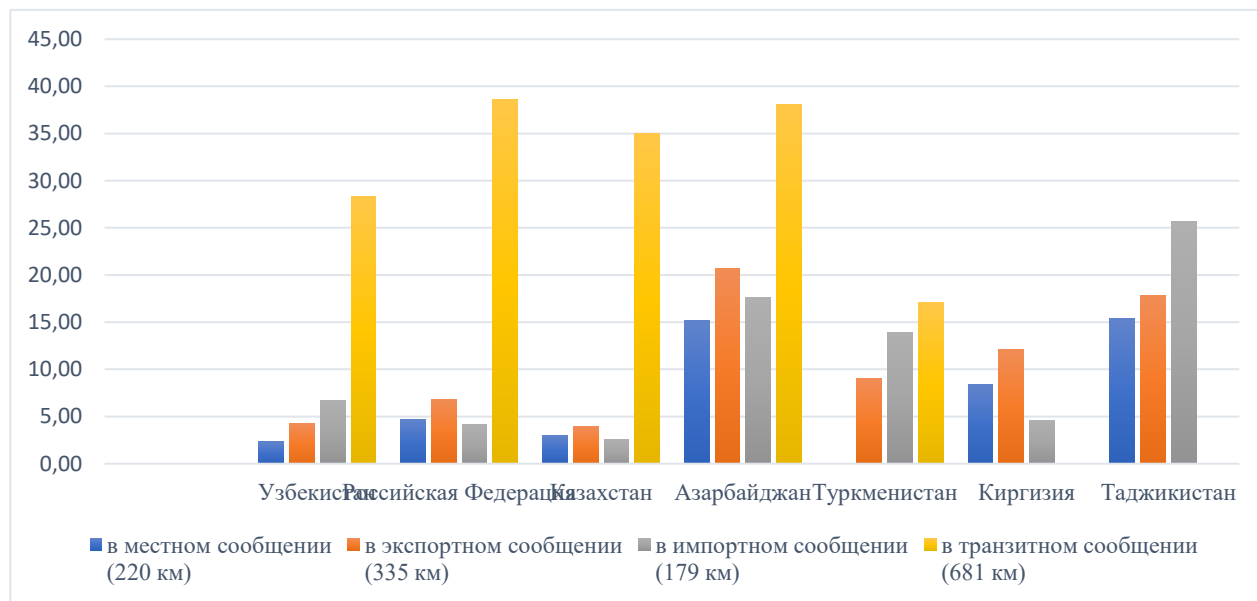
Халқаро қатновда юкларни ташишда Ўзбекистон Республикаси темир йўллари Тариф сиёсати ставкаларининг асоси бўлиб Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги иштирокчилари Тариф сиёсати ставкалари, ҳамда муассасалараро халқаро шартнома ҳисобланади ва 1993 йил 17 февралдаги қабул қилинган МДҲ давлатлари иштирокчиларининг Тариф Келишувига мувофиқ амал қилади.

Мазкур Тариф келишувига 13 давлат аъзо (Озарбайжон Республикаси, Арманистон Республикаси, Беларусь Республикаси, Грузия, Қозоғистон Республикаси, Қирғизистон Республикаси, Латвия Республикаси, Молдова Республикаси, Россия Федерацияси, Тожикистон Республикаси, Туркменистон, Ўзбекистон Республикаси, Эстония Республикаси).

МДҲ давлатлари-иштирокчилари темир йўл маъмуриятлари ўзининг иқтисодий самарадорлигидан келиб чиқиб юкларни халқаро қатновда ташишда ташиш тарифларига оширувчи ёки камайтирувчи коэффициентлар ўрнатади.

Юқорида келтирилган тарифлар ўз ичида ҚҚС, қўшимча йиғимлар ва экспедиторлик йиғимларини олмаган. Тарифлар ўртача масофага нисбий анализ учун ҳисобланган.

1. Юк ташиш тарифларининг давлатлар кесимида солиштира таҳлили

1-расм. Юк ташиш тарифларининг давлатлар кесимида солиштира таҳлили

Юқоридаги солиштира таҳлилдан “Ўзбекистон темир йўллари” АЖнинг юк ташишда ташиш тарифлари бошқа қўшни давлатларга нисбатан анча паст эканлиги кўриниб турибди.

Ҳозирги кунда “Ўзбекистон темир йўллари” АЖнинг юк ташишда ташиш тарифлари таркибий қисмларга бўлинмаган.

Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикаси темир йўл транспорти соҳасини тубдан ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-329-сонли қонунининг 11-илоvasи 4-хатбошисига асосан Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Идоралараро тариф комиссияси темир йўл инфратузилмаси ва локомотивлардан фойдаланиш учун тарифларни тартибга солади.

Тарифлар амалдаги “ЎТЙ” АЖга тегишли инвентар вагонлар ижара ставкалари асосида белгилаш, кейинчалик нархлар бозор механизми асосида ўрнатилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 10 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси темир йўл транспорти соҳасини тубдан ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 329-сон қарорининг 1-илоvasи билан тасдиқланган йўл харитасининг 8-бандига асосан юк ташишда ташиш тарифлари таркибий қисмларга ажратиш бўйича ишлар олиб борилмоқда.

Айни пайтда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023-йил 10-октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси темир йўл транспорти соҳасини тубдан ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-329 сонли қарорига асосан “Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик жамиятида Ўзбекистон темир йўл тармоғини ислоҳ қилиш билан боғлиқ таркибий ва операцион ўзгаришлар амалга оширилмоқда.

Трансформация жараёни нафақат “Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик жамиятининг ташкилий тузилмаси ва уни рақамлаштириш даражасини ўзгартиришни, балки корпоратив бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этишни, жумладан тариф сиёсатини, молиявий режалаштиришни (бюджетлаштиришни) жорий этиш ва янгилашни ҳамда бошқарув ҳисоби, шу жумладан даромадлар ва харажатларни алоҳида ҳисобини юритишни ҳам назарда тутди.

Даромадлар ва харажатларни алоҳида ҳисобини юритиш концепциясида “Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик жамияти, унинг таркибий бўлинмалари ҳамда шўба ва тегишли корхоналарининг даромадлари ва харажатларини алоҳида ҳисобга олиш тизимини шакллантиришнинг асосий ёндашувлари ва тамойиллари белгилаб берилган. Бухгалтерия ҳисобининг алоҳида тизими “Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик жамияти фаолияти, шу жумладан, давлат томонидан тартибга солинадиган молиявий маълумотларни тўплаш, акс эттириш ва таҳлил қилиш жараёнини назарда тутди. Бухгалтерия ҳисобининг алоҳида тизимини жорий этиш молиявий маълумотларни тизимлаштириш ва таснифлаш орқали асосланган бошқарув қарорларини қабул қилиш имконини беради.

Алоҳида бухгалтерия ҳисоби бухгалтерия ҳисобининг қуйидаги соҳалари билан кесишган жойда жойлашган:

- Статистик ҳисоб. Статистик ҳисоб – бу статистик маълумотларни, шу жумладан назорат қилувчи органлар учун маълумотларни тўплаш;
- Бухгалтерия ҳисоби. Бухгалтерия ҳисоби - Ўзбекистон Республикаси қонунлари ва давлат органлари билан тартибга солинадиган мажбурий молиявий ахборотни тайёрлаш;
- Кадрлар ҳисоби. Ходимлар ҳисоби – бу компания ходимларини ҳисобга олиш фаолиятини, шунингдек, у билан боғлиқ жараёнларни, масалан, вақт жадвалларини юритиш, иш тавсифларини ишлаб чиқиш ва ҳ.к.;
- Ишлаб чиқариш ҳисоби. Ишлаб чиқариш бухгалтерия ҳисоби ишлаб чиқариш жараёнини бошқариш ва уни таҳлил қилиш учун фойдаланиладиган оператив ва ишлаб чиқариш кўрсаткичлари йиғиндисини англатади;
- Солиқ ҳисоби. Солиқ ҳисоби деганда Ўзбекистон Республикасининг солиқ қонунчилиги билан тартибга солинадиган солиқ мажбуриятлари ва бюджет билан ҳисоб-китобларни ҳисобга олиш тушунилади.

“Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик жамиятидаги алоҳида ҳисоб тизими тактик ва стратегик бошқарув мақсадларига мўлжалланган бўлиб, прогнозлаш, бюджетлаштириш, ҳисобга олиш, назорат қилиш ва таҳлил қилиш воситаларини ўз ичига олган бошқарув ҳисоби тизимининг ажралмас қисмига айланади. Статистик, бухгалтерия ҳисоби, кадрлар, ишлаб чиқариш ва солиқ ҳисоби тизимлари алоҳида бухгалтерия ҳисобидан фарқ қилувчи ўзига хос мақсад ва вазифаларга эга бўлиб, уларнинг яқин алоқадорлигига қарамай, ушбу Концепция доирасида кўриб чиқилмайди.

Алоҳида бухгалтерия тизими қуйидаги таркибий қисмлардан иборат:

1. Алоҳида бухгалтерия ҳисобини амалга ошириш учун маълумотларни йиғиш тизими:
 - даромадлар ва харажатлар тўғрисидаги дастлабки маълумотларни киритиш;
 - зарур операцион кўрсаткичлар бўйича бошқа манбалардан маълумот олиш;
 - киритилган ва олинган маълумотларнинг тўғрилигини назорат қилиш;
2. Алоҳида бухгалтерия ҳисобининг вазифаларига мувофиқ ҳисобот бериш учун маълумотларни ҳисоблаш ва тарқатиш тизими:
 - аналитик бўлимларни шакллантириш ва компания даромадлари бўйича маълумотларни тақдим этиш таснифи;
 - аналитик бўлимларни шакллантириш ва компания харажатлари бўйича маълумотларни тақдим этиш таснифи;
 - алоҳида бухгалтерия ҳисоби доирасида ҳисобот бериш мақсадлари учун асосий таҳлилий бўлимларни аниқлаш;
 - танланган таснифга мувофиқ даромадлар ва харажатларни тақсимлаш тартиби ва ёндашувларини шакллантириш;

– танланган таснифга мувофиқ даромадлар ва харажатларни билвосита тақсимлаш билан маълумотларни тарқатиш учун операцион кўрсаткичлар рўйхатини аниқлаш;

3. Алоҳида бухгалтерия ҳисоби доирасидаги ҳисобот тизими:

– даромадлар, харажатлар ва молиявий натижалар бўйича ҳисоботларни тайёрлаш;

– фаолият турлари бўйича батафсил ҳисоботларни шакллантириш;

– тартибга солинадиган ва тартибга солинмаган фаолият тўғрисида батафсил ҳисоботларни тайёрлаш.

“Ўзбекистон темир йўллари” АЖ бухгалтерия тизимида даромадлар ва харажатларнинг алоҳида ҳисобини юритиш объекти.

“Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик жамияти даромадлари ва харажатларини алоҳида ҳисобга олишдан мақсад компания раҳбариятига, унинг таркибий бўлинмалари ҳамда шўба ва қарашли корхоналарига даромадлар, харажатлар таркиби ва молиявий натижалар тўғрисидаги кенгайтирилган ва батафсил таҳлилий маълумотлар асосида характеристикалар (масалан, фаолият турлари, хизматлар), бўлинмалар, шунингдек компания самарадорлигини ошириш бўйича ўз вақтида бошқарув қарорларини қабул қилиш, шунингдек монопол (тартибга солинадиган) хизматлар учун тарифларни белгилаш ва ҳақиқийлигини текшириш учун харажатлар таркибий қисмлари ҳақида маълумотларни тақдим этишдан иборат. Бунга эришиш учун даромадлар ва харажатларни алоҳида ҳисобга олиш тизими қуйидагиларни таъминлайди:

1. Даромад ва харажатлар бўйича тузилган маълумотларни яратиш Алоҳида бухгалтерия тизими даромадлар ва харажатлар тўғрисидаги маълумотларнинг таҳлилий бўлимлари ва таснифларини, шунингдек тақдим этилган таснифлашнинг турли турлари ўртасида маълумотларни тақсимлаш ва ўзаро боғлаш ёндашувларини ўз ичига олади, бу ходимлар ва компания менежерларининг таҳлилий имкониятларини сезиларли даражада кенгайтиради ва маълумотлар сифатини яхшилайди.

2. Молиявий маълумотларни ҳисобга олишга ёндашувга ягона талаблар Бухгалтерия ҳисобининг алоҳида тизими “Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик жамиятининг барча таркибий бўлинмалари, шўба ва бўлинмалари учун даромадлар ва харажатларни ҳисобга олиш ва ҳисобот бериш усулларини стандартлаштиришни (лекин бухгалтерия ҳисоби стандартларини алмаштирмайди) таъминлайди. Бу бутун компания фаолияти тўғрисида тўлиқ ва шаффоф маълумот яратиш, шунингдек, турли таркибий бўлинмалар ўртасидаги самарадорлик кўрсаткичлари ва ишлаш кўрсаткичларини солиштириш имконини беради.

3. Бизнесни назорат қилиш ва оператив бошқаришни амалга ошириш Алоҳида бухгалтерия тизимининг жорий этилиши тартибга солинадиган фаолият нуқтаи назаридан компаниянинг даромадлари ва харажатлари тўғрисидаги маълумотларнинг сифати ва шаффофлигини сезиларли даражада яхшилайди, бу эса: компания фаолиятининг ҳар томонлама тушунишини ривожлантириш ва молиявий оқимлар ва операцион жараёнлар устидан янада самарали назоратни амалга ошириш учун асос яратади. Бу тенденцияларни аниқлаш, натижаларни башорат қилиш ва бизнесни бошқариш ва компаниянинг бизнес жараёнларини оптималлаштириш учун тезкор чоралар кўришга ёрдам беради.

4. Режалаштириш ва бюджетлаштириш жараёнини амалга ошириш Компаниянинг даромадлари ва харажатлари тўғрисидаги тизимли маълумотларни бизнес учун зарур ва этарли даражада таъминловчи алоҳида бухгалтерия тизими компанияда режалаштириш ва бюджетлаштириш жараёнини қуриш ва амалга ошириш учун асос бўлиб хизмат қилади. Режалаштириш ва бюджетлаштириш жараёнларини қуриш ва тузатиш раҳбариятга компаниянинг операцион ва стратегик мақсадларини батафсил

молиявий кўрсаткичлар орқали амалга ошириш ва режалаштирилган маълумотларни компания фаолиятининг ҳақиқий натижалари билан таққослашда қабул қилинган бошқарув қарорларини баҳолаш имконини беради.

5. Стратегик режалаштиришни амалга ошириш Бухгалтерия ҳисобининг алоҳида тизимини ишлаб чиқиш “Ўзбекистон темир йўллари” АЖнинг ривожланиш талабларига мувофиқ амалга оширилиб, ҳар бир фаолият соҳаси бўйича харажатлар ва даромадларни янада аниқроқ кузатишга қаратилган. Алоҳида бухгалтерия тизими доирасида шакллантирилган батафсил, шаффоф ва тўлиқ маълумотлар даромадли ва рентабелсиз сегментларни таҳлил қилиш, ривожланишнинг истиқболли йўналишларини аниқлаш, бизнес жараёнларини оптималлаштириш ва ўзгарувчан ташқи ва ички шароитларга мувофиқ компаниянинг ривожланиш стратегиясини мослаштириш имконини беради.

6. Ҳисоботларни яратиш ва ички ва ташқи фойдаланувчиларга керакли маълумотларни тақдим этиш Алоҳида бухгалтерия тизими даромадлар ва харажатлар тўғрисида тўлиқ ва ишончли маълумотларни тақдим этади. Бошқарувга ҳар бир бошқарув даражасининг ўзига хос эҳтиёжларига мувофиқ умумий ва батафсил маълумотларни олиш, ички мақсадлар учун зарур ҳисоботларни яратиш, шунингдек ташқи фойдаланувчилар учун зарур бўлган маълумотлар билан ҳисоботларни яратиш ва тақдим этиш имконини берадиган турли даражадаги тафсилотлар.

7. Назорат қилувчи органларнинг талабларини бажариш Темир йўлларнинг иқтисодийёти нуқтаи назаридан алоҳида ҳисобга олиш тартиби тартибга солинадиган ва тартибга солинмайдиган (рақобатбардош) тармоқларда даромадлар ва харажатлар (тартибга солинадиган ҳисобот) тўғрисидаги маълумотларни турли даражадаги тафсилотларда мамлакатнинг назорат қилувчи ва назорат қилувчи органларининг талабларини ҳисобга олиш ва амалга оширишни шакллантириш имконини беради.

Алоҳида бухгалтерия тизимини жорий этиш доирасида ҳисоботлар ва ҳисоботларга жалб қилинган маълумотларга қуйидаги талаблар қўйилади:

- мақсадга мувофиқлик - маълумот у тайёрланган мақсадга жавоб бериши керак;
- рентабеллик - ахборотни тайёрлаш харажатлари ундан фойдаланишдан олинadиган фойдадан ошмаслиги керак;
- холислик - ахборот холисона бўлмайдиган тарзда тайёрланиши ва тақдим этилиши керак;
- қисқалик - маълумот аниқ бўлиши ва ортиқча нарсаларни ўз ичига олмайди;
- аниқлик - маълумотларга хос бўлган хатолик даражаси унинг асосида қабул қилинган қарорни ўзгартирадиган даражадан ошмаслиги керак;
- самарадорлик - маълумот керак бўлганда тайёр бўлиши керак;
- Таққослаш мумкинлиги - кўп ҳолларда маълумотлар вақт ва ташкилот бўлинмалари бўйича таққосланадиган бўлиши керак.

Даромад ва харажатларни алоҳида ҳисобга олиш тизимини шакллантириш босқичлари.

Бухгалтерия ҳисобининг алоҳида тизимини шакллантириш нафақат “Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик жамиятининг услубий базасини, балки компания жараёнлари ва ИТ-tizimларини такомиллаштиришни ҳам тақозо этади. Компаниянинг даромадлари ва харажатларини алоҳида ҳисобга олиш тизимининг услубий асосларини шакллантириш қуйидаги босқичларга мувофиқ тақдим этилиши мумкин:

1. Даромадлар ва харажатларнинг алоҳида ҳисобини юритиш зарур бўлган фаолият турлари ва жамият бўлинмаларининг периметрини аниқлаш - алоҳида монопал (тартибга солинадиган) ва рақобатбардош (тартибга солинмаган) фаолият турлари;

2. Мақсадларидан келиб чиқиб, алоҳида бухгалтерия ҳисобини юритишда батафсиллик даражасини, шунингдек маълумотларни тақдим этиш учун зарур бўлган таҳлилий бўлимларни аниқлаш;

3. Ушбу босқичда алоҳида бухгалтерия ҳисобини юритишнинг кенгайтирилган алгоритмини ишлаб чиқиш, асосий маълумотлар манбаларини, маълумотларни йиғиш ва қайта ишлаш тартибларини, босқичларини белгилайдиган, шунингдек ҳисобот шакллари рўйхатини тузадиган алоҳида ҳисобни юритишнинг умумий схемаси;

4. Тафсилотнинг зарур даражасини ва танланган таҳлилий бўлимларни ҳисобга олган ҳолда даромадлар ва харажатлар таснифлагичларини ишлаб чиқиш;

5. Алоҳида бухгалтерия маълумотларини акс эттирувчи стандарт ҳисобот шакллари яратиш;

6. Танланган таҳлилий бўлимларга мувофиқ даромадлар ва харажатларни тақсимлаш тартиби ва қоидаларини белгиловчи даромадлар ва харажатларни тақсимлаш методологиясини ишлаб чиқиш;

7. Корхонада даромадлар ва харажатларнинг алоҳида ҳисобини юритиш қоидаларини ишлаб чиқиш.

Алоҳида бухгалтерия тизимининг асосий таснифлагичлари ва аналитик бўлимлари рўйхати

Алоҳида бухгалтерия тизими даромадлар ва харажатларнинг ишлаб чиқилган таснифлагичларини, шунингдек маълумотларни тақдим этиш ва алоҳида бухгалтерия ҳисоботларини шакллантириш учун таҳлилий маълумотлар бўлимлари тўпламини ўз ичига олади. “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ олдида Тарифларни тартибга солиш тизимини ўзгартириш вазифаси турибди, бу эса тарифларнинг зарур таркибий қисмларини (масалан, хизматлар маълумотномаси ёки бошқа фарқловчи хусусиятларни) ҳисоблаш учун тузатишлар ёки аналитик бўлимларни қўшишни талаб қилиши мумкин.

Алоҳида бухгалтерия ҳисоби учун шакллантирилган даромадлар ва харажатлар таснифлагичлари даромадлар ва харажатлар (операциялар) моддаларининг расмийлаштирилган ва тузилган рўйхатлари бўлиб, уларда даромадлар ва харажатларнинг маълум бир ҳисоб-китоб объектига (масалан, даромад турига) белгилаш тартиби кўрсатилган. фаолият). “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ учун алоҳида ҳисоб тизимини шакллантириш мақсадида икки турдаги таснифлагичлар ишлаб чиқилмоқда:

1. Даромад таснифлагичи.
2. Харажатлар таснифлагичи.

Таснифлагичларни шакллантириш доирасида молиявий оқимларни бошқариш ва таҳлил қилиш, шу жумладан даромадлар ва харажатларнинг асосий турлари ва моддаларини аниқлаш эҳтиёжларини қондирадиган даромадлар ва харажатлар тузилмаси ишлаб чиқилмоқда.

“Ўзбекистон темир йўллари” АЖда алоҳида бухгалтерия ҳисобини амалга оширишга қўйиладиган талаблар.

1. “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ бизнес-жараёнлари тавсифини якунлаш ва тасдиқлаш Алоҳида бухгалтерия тизимини жорий этиш компаниянинг даромадлар ва харажатларни, шунингдек даромадлар ва харажатларнинг алоҳида ҳисобини ва ҳисоботини амалга ошириш учун шакллантирилган бирламчи маълумотларни тайёрлашнинг тўғрилиги ва шаффофлигини таъминлайди бизнес-жараёнларини ишлаб чиқиш ва тавсифлаш билан бирга бўлиши керак, бу эса алоҳида бухгалтерия ҳисоби доирасида маълумотларни шакллантириш ва тақдим этишда мумкин бўлган ва зарурий даражадаги тафсилотларни тушуниш учун асос бўлиб хизмат қилади. Ушбу ёндашув компаниядаги барча давом этаётган жараёнларнинг изчиллигини кафолатлайди ва умуман даромад ва харажатларни алоҳида ҳисобга олиш учун маълумотлар сифатини яхшилайдди.

2. “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ бошқарув ҳисоби тизимини ишлаб чиқиш ва унификация қилиш “Ўзбекистон темир йўллари” АЖда алоҳида бухгалтерия ҳисобини

муваффақиятли ташкил этишнинг ҳал қилувчи омили “Ўзбекистон темир йўллари” АЖда бошқарув ҳисоби бўйича ягона ахборот майдони ва бошқарувнинг барча даражаларида бошқарув қарорларини қабул қилиш учун ахборотни таъминлаш тизимларининг яратилиши ҳисобланади. Бошқарув ҳисоби ва ҳисоботининг ягона интеграциялашган тизимини жорий этиш даромадлар ва харажатларни алоҳида ҳисобга олиш ва кейинчалик тариф сиёсатини амалга ошириш учун ишончли ва сифатли ахборотни шакллантириш имконини беради.

3. Алоҳида бухгалтерия ҳисоби учун бирламчи маълумотларни тўплаш қоидалари ва тартибларига риоя қилиш

Корхона даромадлари ва харажатларини алоҳида ҳисобга олиш тизими молиявий ва ишлаб чиқариш ҳисобининг бирламчи маълумотларига асосланганлиги сабабли “Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик жамиятида алоҳида бухгалтерия ҳисобини сифатли амалга оширишнинг муҳим омили алоҳида бухгалтерия ҳисоби учун бирламчи маълумотларни тўплашнинг шаффофлиги ва тўғрилигини ва тўлиқлигини таъминлаши керак бўлган компаниянинг бухгалтерия ҳисоби ва бошқарув ҳисоби тизимлари ҳисобланади.

4. Алоҳида бухгалтерия тизимининг долзарблигини ва компанияда унинг ишлаш тартибини мониторинг қилиш учун масъул шахсларни аниқлаш

“Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик жамиятида ҳам, таркибий бўлинмалар, алоҳида шўба ва тобе корхоналар даражасида ҳам корхонада даромадлар ва харажатларнинг алоҳида ҳисобини юритиш, Алоҳида бухгалтерия ҳисобини янгилаш жараёнини мониторинг қилиш учун масъул ходимлар аниқланиши керак. Методология, шу жумладан талаб қилинадиган тафсилотлар даражаси ва маълумотлар таҳлили, шунингдек, даромадлар ва харажатларни алоҳида ҳисобга олиш тизимини автоматлаштириш жараёнини қўллашни таъминлашни талаб этади.

5. Ҳаракатларни тартибга солиш ва масъулият соҳаларини белгилаш

Алоҳида ҳисоб-китоб тизимининг самарали ишлаши учун маълумотларни тўплаш ва тайёрлаш жараёнини, шунингдек, ҳисоб-китоблар натижаларини мониторинг қилиш жараёнини тартибга солиш керак. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқишдан мақсад жамиятда алоҳида бухгалтерия ҳисобини жорий этиш тартибини, шунингдек, “Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик жамияти, унинг таркибий бўлинмалари ҳамда шўба ва қарашли корхоналарининг алоҳида маълумотларни тўплаш ва қайта ишлаш жараёнида ўзаро ҳамкорлиги қоидаларини белгилашдан иборат. Регламент маълумотларни тўплаш ва тақдим этиш муддатларини белгилайди, шунингдек жараён иштирокчилари, уларнинг роллари, зарур маълумотларни тўплаш, қайта ишлаш ва акс эттириш жараёнида иштирок этиш даражаси ва жавобгарлигини кўрсатади. Жараён иштирокчилари “Ўзбекистон темир йўллари” АЖнинг таркибий бўлинмалари, компаниянинг алоҳида ходимлари, унинг таркибий бўлинмалари ҳамда шўба ва қарашли корхоналари бўлиши мумкин.

6. Алоҳида ҳисоб тизимини автоматлаштириш

“Ўзбекистон темир йўллари” АЖ даромадлари ва харажатларини алоҳида ҳисобга олишнинг ишлаб чиқилган тизими “Алоҳида ҳисоб” методологияси доирасида ўз аксини топиб, бирламчи маълумотларни зарурий батафсил ва таҳлилий равишда киритиш имконини берувчи автоматлаштирилган тизимнинг асосини ташкил қилиши керак. Маълумотлар, шунингдек мақсадли таҳлилчилар учун даромадлар ва харажатлар тўғрисидаги маълумотларни автоматлаштирилган ҳисоблаш ва тақсимлашни ишлаб чиқади ва ишлаб чиқилган ҳисобот шакллари яратади.

Адабиётлар/Литература/References:

Бабахалов Н.Э., Гулямов А.А., Мерганов А.М. (2017) “Тарифная политика АО “Ўзбекистон темир йуллари”: проблемқ и решения.

- Блинов М.Ю. (2001) "Тарифная политика в условиях рыночной экономики" в "Экономическое обоснование тарифов на железнодорожные перевозки".
- Волков А.Б. (1988) "Экономика железнодорожного транспорта".
- Кошкин В.И. (1982) "Экономика железнодорожного транспорта" "Моделирование тарифной политики на транспорте".
- Тришин А.В. (2002) "Управление экономикой железнодорожного транспорта" в "Методы оптимизации тарифной политики".
- Шаров А.Н. (2001) "Тарифная политика на железнодорожном транспорте в условиях рынка".